

Киекбаева Асель Темировна

Инновациялық Еуразия университетінің 2 курс магистранты, Қазақстан

Пара алудың субъектісі

Мемлекеттік қызметпен мемлекеттік жергілікті өзін-өзі басқару органдары қызметі мүддесіне қарсы қылмыстың ерекше белгісі болып оларды арнайы субъектілердің жасауы, яғни жалпы субъектімен салыстырғанда белгілі ерекшеліктерімен сипатталатын адамдардың жасауы болып табылады. Арнайы субъект белгісінің ерекшелігі төмендегі мәселелерден көрінеді:

- Олар қылмыс құрамының негізгі белгісі болып көрінеді, бұларсыз осы құрам болмайды;
- Қылмысты саралау немесе ауырлату жағдайында қылмыс құрамын құрайтын саралау белгісі болып көрінеді.

Пара алу құрамын талдау осы қылмыстық субъектілері болып қызметкерлердің төрт санаты болуы мүмкін деген қорытындыға келуге негіз бар. Олар:

- Мемлекеттік қызмет атқаруға өкілетті адамдар;
- Мемлекеттік қызмет атқаруға өкілетті адамдарға теңестірілгендер;
- Лауазымды адамдар;
- Жауапты мемлекеттік лауазым атқаратын адамдар.

Жалпы алғанда парақорлық субъектісі көбінесе лауазымды адамдар болады. Бұрын айтын өткеніміздей «лауазым адамы» деген термин 1926 жылғы РСФСР ҚК пайда болды, бірақ осы ұғым заңда берілген жоқ. Лауазымды қылмыстардың арнайы субъектісі жайлы теориялық мәселені зерттеу қылмыстық-құқықтық әдебиетте практика талабынан туындады. Бірақ бұл процеске заң оперативті жедел түрде көңіл бөлмеді.

ССРО Жоғарғы Сотының Пленумының шешімдеріндегі кімдерді лауазым иесіне жатқызу керек деген мәселе бойынша көптеген түсіндірмелерге қарамастан сот практикасында біраз қателіктер орын алды. Қылмыстық құқықта лауазым иесі ұғымын анықтаудағы қиындық екі түрлі жағдаймен

түсіндіріледі. Біріншіден бұл ұғымның белгісін айқын көрсетудің және оған түпкілікті анықтама берудің қиындығы соңғы кезде ерекше байқалды. Елде жүріп жатқан жалпы өзгерістер билік құрылымдарында өзгеріске ұшыратып, осы кезге дейін белгісіз лауазымдарды туғызды және бұрынғы өмір сүргендерінің біразын жойды. Екіншіден, лауазымдық тұлға түсінігін ғылымда да және заңда осы санаттағы адамдарға жатқызуға салалық көзқарастың үстем болуы жағдайды қиындата түседі. Әдетте, салалық заң ғылымы өкілдері лауазымдық тұлға ұғымын құқық саласының ерекшеліктерімен байланысты қарады (әкімшілік, еңбек, конституциялық және т.б.).

Заң әдебиетінде лауазымдық тұлға ұғымына оның салалық ғылымда жасалған әртүрлі анықтамаларды сараптау негізінде толық жан-жақты толыққанды анықтама беруге қадам жасалды. Бірақ осы әрекеттерді сәтті деп айтуға болмайды. Осыны есепке ала отырып, кезінде В.С.Тадевосян қылмыстық кодексте лауазымдық тұлға ұғымы анықтамасын беруден мүлде бас тартуды ұсынды.

Біздің заңымыз бұл жолмен жүрмеді, себебі бұл сот практикасындағы әртүрлілікке және лауазымдық тұлға ұғымын әртүрлі түсіндіруге әкеліп соғар еді.

Сонымен ҚК 307-бабына түсіндірмесінде, ескертуіне сәйкес: тұрақты немесе уақытша арнаулы өкілеттік бойынша өкіметтің өкілі қызметін жүзеге асырушы не мемлекеттік органдарда жергілікті өзін-өзі басқару органдарында сондай-ақ Қазақстан Республикасы Қарулы күштерінде ҚР басқа да әскерлері мен әскери құралымдарында ұйымдастырушылық-әкімшілік немесе әкімшілік шаруашылық қызметтерді орындаушы адамдар лауазымды адамдар деп танылады.

Бұл жағдайда лауазым адамы белгісін анықтаушы ұғым болып заңда көрсетілген қызметтердің мәні, ол адамның заңда көрсетілген қызметті атқаруы оның орындайтын міндеттерінің сипаты көрсетілген.

Жоғарыда айтылғандай, өкімет өкілінің қызметі оған қызметтік бағынышта болмайтын адамдармен қарым-қатынаста болады. Көптеген өкімет өкілдерінің мүлде қызметтік бағынышты адамдары болмайды, бірақ олардың азаматтардың кең, белгісіз шеңберіне қатысы бар өкімет өкілеттілігі болады. Демек адамды өкімет өкілі деп тану үшін оның лауазымдық дәрежесі шешуші роль атқармайды, ал оған берілген мемлекеттік өкімет органдарына тән билік өкілеттілігінің нақты берілуі шешуші роль атқарады. Үкімет өкілі ықпалының сферасы мемлекеттік орган шегімен шектелмейді, ал оның сыртында жатады. Сондықтанда, өкімет өкілі нұсқаулы функциясын өкімет органы шегінде немесе одан тыс іске асыруына қарамастан ол лауазым иесі болып танылуы керек.

Жалпы пікір бойынша, өкімет өкілдері болып, сондай функцияларды уақытша немесе арнайы өкілеттік бойынша атқарушы адамдар да танылады. Соңғыларға жеке алғанда, әртүрлі инспекторлардың, ревизорлардың, бақылаушылардың қызметке тағайындалмай тұрып өкілеттілікті орындауға тартылуы, сонымен қатар полицияның штаттан тыс қызметкері және басқа адамдардың тартылуы жатады. А.газетте аудармашы сонымен бірге полицияның штаттан тыс инспекторы болып жүріп, лауазым иесі болып танылып және пара алғаны үшін сотталған. Кейбір шет мемлекеттердің де қылмыстық құқығында «өкімет өкілі» ұғымына түсінік беріледі. Жеке алғанда, ҚР ҚК бойынша өкімет өкілі дегеніміз бұл герман құқығына сәйкес: а) шенеунік немесе судья, б) басқа мемлекеттік құқықтық қызметтік қатынаста тұрады немесе в) өкімет органында немесе басқа мекемеде оның нұсқауы бойынша мемлекеттік басқару мәселелерін шешу үшін арнайы тапсырыспен тағайындалған.

Атап өткеніміздей лауазым иесі деп — мемлекеттік органдарда, жергілікті өзін-өзі басқару органдарында, мемлекеттік мекемелерде, сонымен қатар ҚР қарулы күштерінде басқа да әскерлермен әскери бөлімшелерде сәйкес функцияларды атқарушыларды түсіну керек.

Аталған қылмыстар субъектісі болып осындай функцияларды қоғамдық бірлестіктерде, партияларда, коммерциялық құрылымдарда біріккен кәсіпорындар атқарушылар танылмайды. Адамдардың бұл категориясы үшін қылмыстық жауапкершілік ҚР ҚК 8-інші тарауында коммерциялық және басқа да ұйымдар қызмет мүддесіне қарсы қылмыстар да қарастырылған.

Мемлекеттік орган деп мемлекеттік механизмінің жеке белгілі бір функцияны іске асыру үшін мамандандырылған және соған сәйкес құзіретке бейімделген бөлігін түсінеміз. Мемлекеттік органдар жүйесі заң шығарушы, атқарушы және сот билігін құрайды.

ҚР жергілікті өзін-өзі басқаруды туралы заңға сәйкес жергілікті өзін-өзі басқару органы деп сайланатын және жергілікті мәселені шешуге өкілеттілігі бар басқа да мемлекеттік өкімет органдары жүйесіне кірмейтін органдар танылады.

Субъективтік жақтың мазмұнын зерттеудің теориялық және практикалық маңызы зор. Қылмыстық жауапкершілік негізінің құрамдас бір бөлігі ретінде ол қылмыстық мінез-құлықты, қылмыстық емес мінез-құлықтан бөліп қарайды.

Қылмыстың субъективтік жағы қылмыстың қоғамдық қауіптілігі деңгейін анықтауға әсерін тигізеді және осының себебінен жазаның даралануына да әсер етеді. Сонымен қатар оның маңызы басқа белгілері бойынша ұқсас қылмыс құрамдарын бір-бірінен бөліп қарауға мүмкіндік беретіндігінде болып табылады.

Пара алу құрамы диспозициясында кінәнің нысанын атап көрсетпейді, бірақ құрамның объективтік жағын талдаудан іс-әрекеттің заңдағы сипаттамасынан, сонымен қатар ҚР Қылмыстық Кодексінің 20-бабының 2 бөлігін басшылыққа ала отырып, осы қылмыс тек қана тікелей қасақана бойынша жасалуы мүмкін деп сеніммен айтуға болады.

Тікелей қасақаналықты анықтау үшін, кінәнің басқа да кез-келген түрі сияқты, заң психиканың интеллектуальдық және еріктік элементтерінің мазмұнын қолданады.

Қарастырылып отырған құрамның интеллектуальдық сәтіне кінәлінің өзінің заңсыз мүліктік пайданы ала отырып, сол үшін қызметін пайдаланып пара берушінің немесе оның өкілінің мүддесіне бола белгілі бір іс-әрекеттер жасауы немесе жасамауы, немесе оларға қамқорлық жасау я болмаса қызметі бойынша беруі жатады.

Лауазым адамының санасындағы еріктілік сәті оның еркінің бағытын сипаттайды. Бұл ретте тікелей қасақаналықтың заңдық белгісі материалдық құрамы бар қылмысқа бағыт жасалғанын есепке алу қажет. Формальды құрамы бар қылмысты жасау барысында еріктілік сәті болып өзінің объективтік қасиеті бойынша қоғамдық қауіптілік белгісі болатын зиянды нәтиженің болу фактісіне тәуелсіз әрекет (әрекетсіздік) болып табылады. Демек лауазым адамының еріктілік сәті оның пара беруші немесе оның өкілдерінің пайдасына пара алып, белгілі бір әрекеттерді орындау тілегінен көрінеді. Лауазым адамының жұмыс барысындағы әрекеті (әрекетсіздігі) үшін материалдық игілік алып оларды орындау ниеті болмауын паракорлық деп тануға болмайды, себебі бұл жағдайда еріктілік сәті болмайды.

Материалдық пайданы пара ретінде беру фактісін түсіну лауазым адамы тарапынан да осы пайданы беруші адамда оны пара ретінде (заңсыз сыйлық) санайды деп түсінуге әкеліп соғады. Бұл кезде лауазым адамының пара алу әрекетін анықтау үшін пара алушының интеллектуальды және еріктілік сәтінің мазмұнының жиынтығы есепке алынады дегенді естен шығармау қажет, ал бұл ретте пара берушінің мүліктік құндылықты белгілі бір әрекет (әрекетсіздік) үшін пара ретінде беру тілегі және түсінуі шешуші роль атқармайды.

Сондықтан да, мысалы, егер лауазымды адам оған берілген мүлікті пара ретінде қабылдаса, ал бұл уақытта оны беруші адам қарызды қайтарып отырмын, немесе айыппұл, салық және тағы басқаларды төлеп отырмын деп есептесе, онда ол пара алуға оқталғандық үшін жауапкершілікке тартылуы тиіс.